

ترجمه غلط و مثل عربی

سهیل یاری گل‌دره

دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه بوعلی همدان
yari.sohail@yahoo.com

گاهی رجوع نکردن به شروحي که ادبای قدیم بر امثال عرب نوشته‌اند، باعث حدوث اشتباهاتی در ترجمه برخی از مثل‌ها می‌شود. استقصای تمام آن موارد در یک جا، سخن را به درازا می‌کشاند.

ذکر دو نمونه از این گونه لغزش‌ها خالی از فایده نیست:

نمونه نخست: مصححان تاریخ جهانگشای جوینی^۱ در تعلیقات خود بر جلد اول کتاب، مثل مشهور «مَنْ عَزَّ بَزَّ» را چنین ترجمه کرده‌اند: «هرکس عزیز شد برتری یافت» (جوینی، تاریخ، ج ۱، ص ۳۹۹)، لکن ادبای فاضل و برجسته عرب این مثل را به گونه دیگر معنا کرده‌اند، آنان نوشته‌اند که «عَزَّ» در اینجا برابر «غلب» و «بَزَّ» برابر «سلب» است. پس معنای مثل مذکور چنین می‌شود: «هرکس غلبه کند، می‌رباید» (ر.ک: مبرد، کامل، ج ۱، ص ۱۲۷؛ صولی، ادب الکتاب، ص

۱. تعلیقات این کتاب در کنار محاسنی که دارد خالی از اشکالاتی نیست، برای نمونه گاهی در تعلیقات از کتاب‌هایی بهره برده‌اند اما در بخش منابع، خبری از آن کتاب‌ها نیست، و یا اینکه گاهی سروده‌ای را بدون سند به شعرایی نسبت داده‌اند. و یا این نکته که در تعلیقات جلد اول صفحه ۲۸۶ نوشته‌اند: «نصرانی جمع نصرانی است و نصرانی منسوب است به شهر ناصره که زادگاه حضرت عیسی (ع) است»، حال آنکه نویسندگان متفقند که در «آن عیسی صلوات لله علیه ولد بقریه بیت لحم من بیت المقدس» زاده شده‌اند (صولی ۱۳۴۱ق: ۲۱۱ و ده‌ها نویسنده دیگر). ضمناً عدم توجه به کتاب بسیار ارزشمند مجمع الآداب فی معجم الألقاب ابن فوطی که حاوی نکات ارزشمندی درباره خاندان «جوینی»‌ها است از کاستی‌های عمده این کار است. فوطی در آن کتاب گاهی نظرانی درباره کتاب تاریخ جهانگشا دارد و به آن استناد می‌کند و در یک جا آن را با کتاب جامع التواریخ خواجه فضل الله مقایسه کرده و جهانگشا را از آن بهتر دانسته است و نیز کتاب ارزشمند التذکره الفخریه صاحب بهاء الدین المنشی الاربلی (متوفای ۶۹۲) که از ملازمان عطا الملک جوینی بوده و نکات سودمندی درباره او بیان کرده است.

(۱۷۶)، صاحب قاموس المحيط نیز می‌گوید: «مَنْ عَزَّ بَزَّ أَي: مَنِ غَلَبَ سَلَبَ» (فیروزآبادی، قاموس، ص ۵۱۷). به یاد داشته باشیم که در قدیم گاهی هنگام شکست دادن طرف مقابل، اسباب و وسایلی از مغلوبان را می‌ربودند و مثل مذکور با این پیش زمینه به وجود آمده است.

نمونه دوم: «إِذَا عَزَّ أَخُوكَ فَهْنُ»: استاد روشن در تعلیقات کتاب مرزبان نامه (ص ۸۱۹) مثل را چنین ترجمه کرده است: «هرگاه برادرت عزیز شد خوار باش!». در حالی که ترجمه درست مثل چنین است: «هرگاه برادرت تندی کرد، تو نرم باش». ادبای عرب نیز چنان معنا کرده‌اند: «معناه إِذَا صَعِبَ أَخُوكَ فَلِنْ» (عسکری، جمهرة، ج ۱، ص ۹۵)؛ یا: «أَي: إِذَا عَاسَرَكَ فَيَاسِرْهُ» (ثعالبی، خاص، ص ۱۸)؛ «أَي إِذَا صَعِبَ وَاشْتَدَّ فِي أَمْرٍ نَازَعْتَهُ إِيَّاهُ فَلِنْ لَهُ وَتَسْهَلْ» (هروی، اسفار، ج ۲، ص ۸۱۰)؛ «إِذَا غَلَبَكَ وَلَكَمْ تُقَاوِمُهُ فَلِنْ لَهُ» (فیروزآبادی، قاموس، ص ۵۱۷).

منابع

- الثعالبی، عبدالملک، خاص الخاص، المحقق: حسن الأمین، بیروت: دار مکتبة الحیاة.
- جوینی، عطاءالملک، تاریخ جهانگشا، تصحیح حبیب الله عباسی و ایرج مهرکی، تهران: زوار، ۱۳۸۵ش.
- الصولی، أبوبکر محمدبن یحیی، أدب الکتاب، محقق و مصحح: محمد بهجة الأثري و محمود شکري الألوسي، بغداد و قاهرة: المکتبة العربیة و المطبعة السلفیة، ۱۳۴۱ق.
- العسکری، أبي هلال، جمهرة الأمثال، تحقیق: محمد أبوالفضل إبراهيم و عبدالمجید قطامش، دار الفکر، ۱۹۸۸م.
- المبرد، أبوعباس محمدبن یزید، الكامل فی اللغة و الأدب، محقق و مصحح: تغارید بیضون و نعیم زرزور، بیروت: دار الکتب العلمیة، ۱۴۰۷ق/۱۹۸۷م.
- فیروزآبادی، مجدالدین محمد، القاموس المحيط، تحقیق: مکتب تحقیق التراث فی مؤسسة الرسالة بإشراف: محمد نعیم العرقسوسی، بیروت: مؤسسة الرسالة للطباعة والنشر والتوزیع، ۱۴۲۶ق/۲۰۰۵م.
- وراوینی، سعدالدین، مرزبان‌نامه، تصحیح و تحشیه محمد روشن، تهران: اساطیر، ۱۳۷۶ش.
- الهروی النحوی، أبوسهل محمد، إسفار الفصیح، دراسة و تحقیق: أحمدبن سعیدبن محمد قشاش، المدینة: عمادة البحث العلمي بالجامعة الإسلامية، ۱۴۲۰ق.